

نهضت جنوب، آخرین حرکت بزرگ ایلی

۰ رحیم نیکبخت

کتاب‌های تاریخ

۰ نهضت جنوب (فارس، قشقای و غائله آذربایجان)

۰ تألیف: منصور نصیری طبی

۰ ناشر: نشر و پژوهش شیرازه، ۱۳۸۱، ۱۸۵ ص، ۱۲۰۰۰ ریال

۰ شابک: ۹۶۴-۷۷۶۸-۹۵-۵

ایلات در تاریخ ایران از قدرت و اهمیت بسیاری برخوردار بوده‌اند. اغلب حکومت‌های ایران بعد از اسلام خاستگاه ایلی و عشیره‌ای داشته‌اند. در تاریخ معاصر ایران، ایل قشقایی، هم به جهت مبارزاتی که علیه متاجوزان انگلیسی داشته و هم به دلیل حمایت از دولت ملی در زمان دکتر مصدق، از شهرت وطن‌دوستی خوبی برخوردار است. ایل قشقایی پس از استقرار در منطقه فارس، در تحولات سیاسی و اجتماعی این قسمت ایران جایگاه قابل اعتایی به دست آورد. در پژوهش‌هایی پرآنده از نقش این ایل در تاریخ معاصر یاد شده است. البته تحقیقات مستقلی هم با بررسی مقاطع خاص از تاریخ این ایل چون دوره مشروطیت یا دوران پهلوی اول (تألیف شده است. اثر جدیدی که به تازگی ایل قشقایی را در یک مقطع مهم دیگر تاریخ ایران (۱۳۲۰-۱۳۲۵) در کانون بحث قرار داده کتاب نهضت جنوب است.

همزمان با غائله آذربایجان به سرکردگی مهاجران شوروی و کمونیست‌های قدیمی ایران، حرکتی در عکس العمل به آن توسط ایل قشقایی شروع شد که از آن به «نهضت جنوب» تعبیر شده است و به عنیه برخی صاحب‌نظران، آخرین حرکت ایلی بزرگ در ایران بوده است. مؤلف کتاب نهضت جنوب، این موضوع را از شهریور ۱۳۲۵ تا پایان ماجرا در اوخر سال ۱۳۲۵ شمسی مورد بررسی قرار داده است. اهمیت این اثر در ارایه تصویری روشن از تحولات این ایل و منطقه طی این دوران است که در پیتو اسناد منتشر شده و نشده و منابع متعدد دیگر ترسیم شده است. مؤلف برای تهییه منابع این پژوهش علاوه بر استفاده از منابع کتابخانه‌ای (کتاب‌ها، مجلات، روزنامه‌ها و پایان‌نامه‌ها)، به منابع آرشیوی هم مراجعه کرده است. اسناد موجود در مراکزی چون: مرکز اسناد ریاست جمهوری، سازمان اسناد ملی ایران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران و مجموعه اسناد اداره عمومی بریتانیا، در رابطه با موضوع پژوهش به طرق مختلف مورد استفاده واقع گردیده است. انجام چندین جلسه

مصالحه با دست‌اندرکاران و شاهدان عینی «نهضت جنوب»، از دیگر مواردی است که بر اعتبار کتاب افزوده است.

در این اثر پس از یادداشت دبیر مجموعه، آقای کاوه بیات که به اهمیت موضوع کتاب می‌پردازد و مقدمه مؤلف؛ در فصل اول ایل قشقایی پس از شهریور ۱۳۲۰ در کانون توجه است.

در فصل دوم ایل قشقایی در آستانه نهضت جنوب موضوع بحث است. فصل سوم به چگونگی نزدیکی دو ایل بختیاری و قشقایی، در نتیجه حواط آذربایجان می‌پردازد. عکس‌العمل دولت در مقابل نهضت جنوب موضوع فصل بعدی است.

قوم‌السلطنه در مهر ماه ۱۳۲۵ هیأتی را برای مذاکره با سران ایل قشقایی به شیراز می‌فرستد که کم و کیف این مذاکرات در فصل پنجم بررسی شده است.

در فضول بعدی مصالحه و چگونگی خالع سلاح قشقایی‌ها مرور می‌شود. در فصل هشتم مؤلف به بررسی علل و انگیزه‌های این نهضت پرداخته است.

چهل سند منتشر نشده از جریان این حرکت نیز به شکل بازنویسی شده قبل از کتابنامه و تصاویر و فهرست اعلام گنجانده شده است که اطلاعات جدیدی در اختیار علاقمندان و پژوهشگران قرار می‌دهد.

در آخرین فصل کتاب، سه موضوع عمده مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد:

۱ - آیا چنان که شایع بود قوم‌السلطنه در ایجاد نهضت مزبور سهم داشت یا نه؟

۲ - انگلیسی‌ها در برای نهضت جنوب چه سیاستی را در پیش گرفتند؟

۳ - هدف قشقایی‌ها از رهبری و ایجاد نهضت جنوب چه بود؟

مؤلف در مورد موضوع نخست می‌نویسد:

«برخی نوشته‌اند که سرکوب شورش آذربایجان و کردستان بدون خشمگین کردن روسیه ممکن نبود، لذا قوم بر آن شد که با ایجاد یک شورش ضدکمونیستی بزرگ و همه‌جانبه و در عین حال قابل کنترل در جنوب، در مقام چاره برآید. این شورش می‌توانست بهانه خوبی برای قوم‌السلطنه باشد تا بتواند وزرای تودهای را که علی‌رغم میل و صرفاً به دلیل اقتضای وقت در کاینه وارد کرده، کنار بگذارد و شورش کمونیستی شمال غرب را سرکوب کند.» (ص ۹۳)

در مورد پرسش دوم هم که از طرف مطبوعات شوروی و رادیو مسکو و روزنامه‌های هوادار شوروی در ایران مطرح شده مؤلف با بررسی اسناد، دلالت مستقیم دولت بریتانیا در این نهضت را رد نموده است ولی به گفته او:

«با توجه به نگرانی فراغیر بریتانیا از تهدیدات شوروی و فعالیت حزب توده، لاقل در سطوح میانی و محلی کارمندانش در ایران و منطقه، احتمال مداخله و فعالیت انگلیسی‌ها را نمی‌توان منتفی دانست. زیرا استقرار حاکمیت دولت مرکزی در مناطقی که جدایی‌طلبان کمونیست غال بودند، (مانند آذربایجان و کردستان) به سود بریتانیا بود.» (ص ۹۶)

و اما در مورد موضوع سوم، ضمن آنکه فعالیت‌های روزافزون حزب توده که منافع ایلی و ملکی خوانین قشقایی را تهدید می‌کرد، بنابراین واکنش در مقابل این فعالیت‌ها امری طبیعی بود و در این فرست بدست آمده قشقایی‌ها برای توسعه نفوذ و اقتدار خود تلاش می‌کردند. به ویژه آنکه در دوره پهلوی اول شدیداً سرکوب شده بودند:

«اگرچه مفاد موافقتنامه حاصله میان عشاپیر و دولت میهم بود و به نظر می‌رسید که دولت به سادگی می‌تواند از تمایی این مواعید طفره برود، لیکن ناصرخان خشنود بود که توانسته است با دولت بر یک داد و ستد سیاسی دست یابد. او با این اقدام به دولت مرکز ثابت کرد که قادر است در حوزه بسیار وسیعی آشوب ایجاد کند.» (ص ۹۸)

آقای نصیری طبیعی که خود قشقایی است، در این کتاب یک مقطع حساس از تاریخ مهم این ایل را در بستر تاریخ ایران مورد بررسی قرار داده است. ولی به نظر می‌رسد که موضوعاتی چون واقعه سبیرم، یا مقاطعه دیگری از تاریخ ایل قشقایی مانند: از پایان نهضت جنوب تا نهضت ملی شدن صنعت نفت، از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ تا آغاز نهضت اسلامی به رهبری امام خمینی (ره) و... هم بایستی به شکل علمی مورد پژوهش و تحقیق قرار گیرند.

پی‌نوشت:

۱. بیات، کاوه: شورش عشاپیری فارس، ۱۳۰۹-۱۳۰۷، ۵ ه. ش، تهران، نشر نقره، ۱۳۶۵